

СИМБІОЗ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ

SYMBIOSIS OF RISK MANAGEMENT AND SOCIAL INSURANCE IN THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF LABOR PROTECTION

УДК 622.8

Довбенко Т.О.

к.т.н., доцент
Національний університет водного господарства та природокористування

Довбенко В.С.

к.т.н., доцент
Національний університет водного господарства та природокористування

У статті проведено аналіз ризик-менеджменту та соціального страхування. Визначено правову базу оцінки ризику та здійснення соціальних виплат. Встановлено елементи та інструменти керування ризиком. Доведено взаємозв'язок ризику та соціальних виплат. Приведено порядок розрахунку одноразової допомоги з тимчасової втрати працездатності та нещасного випадку.

Ключові слова: ризик, система, управління, охорона праці, нещасний випадок, тимчасова втрата працездатності, розрахунок.

В статті проведено аналіз ризик-менеджменту та соціального страхування. Определена правовая база оценки риска и осуществления социальных выплат. Установлены элементы и инструменты управ-

ления риском. Доказана взаимосвязь риска и социальных выплат. Приведен порядок расчета пособия по временной потере трудоспособности и несчастному случаю.

Ключевые слова: риск, система, управление, охрана труда, несчастный случай, временная утрата трудоспособности, расчет.

The article analyzes risk management and social insurance. The legal environment for evaluation of risk and implementation of social benefits is determined. Elements and risk management tools are established. The relationship between risk and social benefits is proved. The order of calculation of one-time help for temporary disability and accident is given

Key words: risk, system, management, occupational safety, accident, temporary disability, calculation.

Постановка проблеми. Доконаним фактом у системі управління охороною праці є безпосередність взаємозв'язку між ризиком, нещасним випадком (інцидентом) і соціальними виплатами. Така плеяда негативного розвитку подій характерна за неефективного управління охороною праці на різних рівнях. Основним інструментом у цій системі є ризик, за допомогою якого відбувається оцінювання впливу негативних факторів виробництва. Це пов'язано з тим, що ризик як кількісну характеристику реалізації небезпек можна застосовувати для визначення стану умов праці, економічних збитків, нещасних випадків, захворювань на виробництві, а також формувати систему соціальної політики суб'єкта господарювання.

Основною проблемою вітчизняних підприємств є неякісний, несвоєчасний, хибний аналіз небезпек і як причинно-наслідковий зв'язок – реалізація небезпеки в подію, що, відповідно, призводить до моральних та матеріальних наслідків та втрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями у сфері ризиків займається низка провідних експертів: Г.Г. Гогіташвілі [1], В.А. Цопа [2], А.О. Романчук [3], О.А. Старостінова [4] тощо. Згідно з даними [5, с. 14], за основу системи управління охороною праці багатьма країнами було обрано англійську модель як базову, а відповідно, контролюючим центральним органом Великої Британії в цій сфері (Health and Safety Executive) запропоновано інструкцію щодо оцінки ризиків. Країни Європейського Союзу вже давно працюють за схемою ризик-орієнтовного підходу у сфері охорони праці, в Україні ж ця програма ризик-менеджменту лише починає реалізовуватися. Відповідно до статистичних даних Європейського агентства з безпеки та охорони здоров'я на робочих місцях

(European Agency for Safety and Health at Work), найбільша кількість нещасних випадків спостерігається у сфері послуг, і, за висновком агентства, оцінювання ризиків є ключовим моментом для створення здорових та безпечних робочих місць [6, с. 6].

Крім того, лише володіння повним спектром інформації про ризики, причини їх виникнення та шляхи подолання приводить до здорових та безпечних умов праці, в іншому ж разі – до реалізації небезпеки, нещасних випадків, травмонебезпечних ситуацій, а відповідно, і до страхових виплат потерпілим та членам їхніх сімей, що, звичайно, впливає на економіку країни загалом.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз та систематизація даних щодо ризик-менеджменту в системі управління охороною праці, а також розрахунок соціальних виплат у результаті нещасних випадків та з тимчасової втрати працездатності.

Виклад основного матеріалу. Характерними особливостями ризику є несподіваність, раптовість настання небезпечної ситуації, що передбачає швидкі рішучі дії щодо усунення чи послаблення впливу джерела небезпеки. Першочергово термін «ризик» застосовували в комерції, при цьому протиставлялися можливі втрати, пов'язані з випадковістю підприємства та величиною виграшу.

На думку А.О. Романчук [3, с. 130], ризик – це ймовірність збитків здоров'ю працівника у вигляді професійного захворювання та/або виробничої травми під впливом шкідливих та/або небезпечних факторів виробничого середовища в процесі трудової діяльності з урахуванням тяжкості шкоди.

Відповідно до ДСТУ ISO Guide 73:2013, ризик трактується як невизначеність щодо досягнення цілей. З іншого боку, ризик – це міра очікува-

ної невдачі, неблагополуччя в діях, небезпека настання для здоров'я людини небажаних наслідків; певні явища, прояв яких супроводжується можливими матеріальними втратами. Поняття ризику поєднує два елементи: частоту (вірогідність), з якою відбувається небезпечна подія, та наслідки негативного впливу.

Як відомо, ризик є кількісною характеристикою впливу небезпек, що формуються діяльністю людини, тобто числом смертельних випадків, захворюваністю, інвалідністю, що викликано дією на особу визначеної небезпеки. Ризик безпосередньо пов'язаний з поняттям збитку, тобто з імовірністю загибелі або пошкодження об'єкта. І чим менше вивчені ризики, тим більша шкода. У зв'язку з цим виникає потреба у накопиченні та аналізі інформації відносно різних несприятливих явищ з метою з'ясування загальних тенденцій розвитку і закономірностей їх прояву.

Тому факторами дослідження було обрано ризик-менеджмент та соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві.

Ризик-менеджмент – це скоординовані дії для спрямування і контролювання організації стосовно ризиків (ISO 73:2009). Мета ризик-менеджменту полягає в максимально ефективному управлінні небезпеками суб'єкта господарювання. Ризик-менеджмент дає змогу виявити, оцінити наслідки і визначити стратегію та тактику протидії ризикам.

Керування ризиками відбувається відповідно до комплексу міжнародних та національних стандартів, а саме:

- ISO 31000:2009 Risk management – Principles and guidelines (Ризик менеджмент – Принципи та рекомендації);
- ISO Guide- 73:2009 Risk Management – Vocabulary – Guidelines for use in standards (Ризик-менеджмент – Словник – Керівництво з використання в стандартах);
- ILO-OSH 2001 – Guidelines on occupational safety and health management systems (Керівництво з системи управління охороною праці);
- ДСТУ IEC/ISO 31010:2013. Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику (IEC/ISO 31010:2009, IDT);
- ДСТУ ISO Guide 73:2013. Керування ризиком. Словник термінів (ISO Guide 73:2009, IDT).

Щодо законодавчої бази, то в Україні основоположним актом ризик-орієнтованого підходу став Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» та постанова КМУ «Про ідентифікацію та декларування об'єктів підвищеної небезпеки» (2001 р.), а також була затверджена методика визначення ризиків для декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки (Наказ № 637 Міністерства праці та соціальної політики України).

Оцінка ризику є процесом встановлення значень вірогідності і наслідків негативних процесів,

явищ та подій. Небезпеки можуть реалізуватися у формі травм чи захворювань лише в тому разі, якщо формування небезпек (ноксосфера) перетинається із зоною діяльності людини (гомосфера). У промислових умовах – це робоча зона та джерело небезпеки (один з елементів промислового виробництва).

Відповідно до ДСТУ IEC/ISO 31010:2013, структура керування ризиком забезпечується політикою, процесами та організаційними заходами щодо запровадження управління ризиком на всіх рівнях (табл. 1).

За даними [7, с. 195], модель оцінки ризику нещасних випадків та професійних захворювань на робочому місці можна подати таким чином:

- ідентифікація небезпек;
- визначення джерела небезпеки і пов'язаних із ним збитків;
- оцінка впливу небезпек;
- оцінка ризику в умовах нормальної роботи;
- оцінка ризику в умовах можливих аварій;
- вибір заходів та засобів захисту від небезпек;
- статистичні оцінки та ймовірнісний аналіз ризику після впровадження заходів та засобів захисту.

Якщо в системі керування ризиками, в тому числі нещасних випадків, умова не виконується, то в такому разі в дію вступає система загальнообов'язкового державного соціального страхування – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування України.

Страховий випадок за соціальним страхуванням від нещасних випадків – це випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму; нещасний випадок або професійне захворювання, яке сталося внаслідок порушення застрахованим нормативних актів з охорони праці.

Підставою для виплати потерпілому витрат на медичну допомогу, проведення медичної, професійної та соціальної реабілітації, а також страхових виплат є акт розслідування нещасного випадку або акт розслідування професійного захворювання (отруєння) за встановленими формами (Н-5 та Н-1).

Страхові виплати складаються із:

1) страхової виплати втраченого заробітку (або відповідної його частини) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності (далі – щомісячна страхова виплата);

2) страхової виплати в установлених випадках одноразової допомоги потерпілому (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого);

Структура керування ризиком

Елементи керування	Інструменти керування
Політика (ДСТУ ISO Guide 73:2013) – виклад загальних намірів і спрямованості організації стосовно керування ризиком	– визначення потенційного впливу ризику; – ідентифікація чинників ризиків; – попередження нещасних випадків (інцидентів), шляхом розслідування причин та наслідків; – визначення форм оброблення даних щодо ризиків; – порівняння ризиків з альтернативними; – обмін інформацією тощо
Процес (ДСТУ ISO Guide 73:2013) – систематичне застосування політики, методик і практики керування до діяльності з обмінювання інформацією, консультування, установлювання оточення, а також ідентифікування, аналізування, оцінювання, оброблення, моніторингу та критичного аналізування ризику	Методи загального оцінювання ризику: – «Мозкова атака»; – структуроване чи напівструктуроване опитування; – метод Дельфі; – переліки контрольних запитань; – попереднє аналізування небезпечних чинників (РНА); – дослідження небезпечних чинників і працездатності (HAZOP); – аналізування небезпечних чинників і критичні точки контролю (НАССР); – загальне оцінювання екологічного ризику; – структурований метод «Що – якщо» (SW IFT); – аналізування сценаріїв; – аналізування впливу на діяльність; – аналізування першопричини; – аналізування видів наслідків відмов; – аналізування дерева відмов; – аналізування дерева подій; – аналізування причин і наслідків; – аналізування причинно-наслідкових зв'язків; – аналізування рівнів захисту (LOPA); – дерево рішень – загальне оцінювання надійності людини; – аналізування за схемою «краватка– метелик»; – технічне обслуговування, зорієнтоване на забезпечення безвідмовності; – аналізування паразитних схем
Організаційні заходи	– обговорення ризиків; – відображення чинників ризику в інструкціях з охорони праці, посадових інструкціях; – розроблення перспективних планів і політики тощо

3) страхової виплати дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності;

4) страхових витрат на медичну та соціальну допомогу.

Наведемо приклади розрахунку страхових виплат у результаті нещасного випадку.

Приклад 1. Внаслідок нещасного випадку, за висновками МСЕК, стійка втрата працездатності потерпілого становить 40%. Середня заробітна плата потерпілого перед настанням страхового випадку становила 9600,0 грн. Необхідно визначити суму одноразової та щомісячних страхових виплат.

Розв'язання:

1) сума одноразової страхової виплати потерпілому визначається відповідно до ступеня втрати професійної працездатності, виходячи з 17 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб:

$$0,4 \times 17 \times 1762 \text{ грн.} = 11\,981,6 \text{ грн.},$$

де 1762 грн. – розмір мінімального прожиткового мінімуму для працездатних осіб (станом на 01.01.2018 р.);

2) сума щомісячних страхових виплат встановлюється відповідно до ступеня втрати професійної працездатності та середньомісячного заробітку:

$$0,4 \times 9600,0 \text{ грн.} = 3840,0 \text{ грн.};$$

3) максимальний розмір щомісячної страхової виплати не повинен перевищувати 10 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб:

$$3840,0 \text{ грн.} \leq 10 \times 1762 \text{ грн.} = 17\,620 \text{ грн.},$$

де 1762 грн. – розмір мінімального прожиткового мінімуму для працездатних осіб (станом 01.01.2018 р.).

Умова виконується.

Отже, внаслідок нещасного випадку потерпілому Фонд соціального страхування виплачуватиме: одноразову страхову виплату в сумі 11 981,6 грн.; щомісячні страхові виплати в сумі 3840,0 грн.

Приклад 2. На підприємстві від нещасного випадку 04 грудня поточного року загинув працівник. Потерпілий мав непрацюючу дружину та трьох дітей. Середньомісячний заробіток становив 6900,0 грн. Необхідно визначити розмір одноразової допомоги його сім'ї та суму щомісячних страхових виплат кожній особі, яка має на це право.

Розв'язання:

1) у разі смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку виплачується одноразова допомога його сім'ї у сумі, що дорівнює 100 розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день настання права на страхову виплату, та одноразова допомога кожній особі, яка перебувала на його утриманні, в сумі, що дорівнює 20 розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб:

– $100 \times 1762,0$ грн. = 176 200 грн. – одноразова допомога на сім'ю,

де 1762,0 грн. – розмір мінімального прожиткового мінімуму для працездатних осіб (станом 01.01.2018 р.);

– розглянемо склад сім'ї, який можна поділити на 5 частин:

чоловік (потерпілий)	непрацююча дружина	дитина 1	дитина 2	дитина 3
-------------------------	-----------------------	-------------	-------------	-------------

– непрацююча дружина не є утриманцем, бо вона є працездатною особою та може йти працювати;

– утриманцями є діти, які не досягли 16 років; діти з 16 до 18 років, які не працюють, або старші за цей вік, але через вади фізичного або розумового розвитку самі не спроможні заробляти; діти, які є учнями, студентами (курсантами, слухачами, стажистами) денної форми навчання, – до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ними 23 років;

– сума одноразової допомоги на кожного утриманця:

дитина 1 (2007 р. н.) – $20 \times 1762,0$ грн. = 35 240 грн. – одноразова допомога 1-му утриманцю;

дитина 2 (2008 р. н.) – $20 \times 1762,0$ грн. = 35 240 грн. – одноразова допомога 2-му утриманцю;

дитина 3 (2014 р. н.) – $20 \times 1762,0$ грн. = 35 240 грн. – одноразова допомога 3-му утриманцю;

– у разі смерті потерпілого суми щомісячних страхових виплат особам, які мають на це право, визначаються із середньомісячного заробітку потерпілого за вирахуванням частки, яка припадала на потерпілого та працездатних осіб, що перебували на його утриманні, але не мали права на ці виплати;

– потрібно вирахувати частку потерпілого та частку працездатної особи (непрацюючої дружини):

чоловік (потерпілий)	непрацююча дружина	дитина 1	дитина 2	дитина 3
-------------------------	-----------------------	-------------	-------------	-------------

– сума страхових виплат кожній особі, яка має на це право, визначається шляхом ділення частини заробітку потерпілого, що припадає на зазначених осіб, на кількість цих осіб:

$6900,0$ грн. / 5 чл. сім'ї = 1380,0 грн.;

$6900,0$ грн. – $(2 \times 1380,0$ грн.) = 4140,0 грн.;

де 2 – частка потерпілого та частка працездатної особи (непрацююча дружина);

$4140,0$ грн. / 3 утриманці = 1380,0 грн. – щомісячні страхові виплати на кожного утриманця.

Отже, внаслідок нещасного випадку зі смертельними наслідками для потерпілого Фонд соціального страхування для його сім'ї повинен виплатити:

– 176 200,0 грн. – одноразова допомога на сім'ю;

– по 35 240,0 грн. – розмір одноразової допомоги на кожного утриманця ($35\ 240$ грн. $\times$ 3 = 105 720 грн.);

– по 1380,0 грн. – розмір щомісячних страхових виплат на кожного утриманця ($1380,0$ грн. $\times$ 3 = 4140,0 грн.).

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, ризик-менеджмент – це складний інтегрований процес, який потребує постійного аналізу, систематизації даних, вдосконалення, вивчення методів, обміну інформацією тощо. Крім того, оцінювання ризиків є винятковим способом профілактики виробничого травматизму. Від правильного підходу, дотримання нормативних та законодавчих актів, працезахоронної політики, постійного обміну інформацією на всіх рівнях керування, а також активного застосування методів оцінки ризиків і залежить якісний та кількісний результат. В іншому ж разі в дію вступають закони соціального страхування. «Ризик – інцидент – соціальні виплати» – такий комплекс взаємодії спостерігається в системі управління охороною праці суб'єкта господарювання, і основне завдання керуючих органів полягає в мінімізації впливу негативних факторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гогіташвілі Г.Г. Управління охороною праці та ризиком за міжнародними стандартами : Навч. посібник / Г.Г. Гогіташвілі, Є.Т. Карчевські, В.М. Лапін. К.: Знання, 2007. 367 с.

2. Цопа В., Шаповал С. Основа проактивного менеджмента – внедрение лучших практик риск-менеджмента / В. Цопа, С. Шаповал // Охорона праці. На допомогу спеціалісту з охорони праці. 2011. № 2. С. 19–24.

3. Романчук А.А. Системный менеджмент охраны труда на предприятии. Модели управления: Инф. пособие. Часть 1 / А.А. Романчук. Ильичевск, 2010. 236 с.

4. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент : теорія та практика : Навч. посібник / А.О. Старостіна, В. А. Кравченко. К.: Політехніка, 2004. 200 с.

5. Місяць О. Оцінка ризиків по-англійськи [Текст] / О. Місяць // Охорона праці. 2015. № 8. С. 14–15.

6. Самнер, Джеймс. В ЕС оцінювання ризику – це ключ до створення здорового робочого місця [Текст] / Д. Самнер // Охорона праці. 2015. № 8. С. 6–7.

7. Лис Ю.С. Оцінка ризиків в системі управління охороною праці [Текст / Ю.С. Лис // Системи обробки інформації. 2016. Випуск 9(146). С. 193–196.